

Monika Janowiak-Janik

MRE DEWŁESKE GILAWAW ME¹. MUZYKA I TOŻSAMOŚĆ CYGANÓW W RUCHU ZIELONOŚWIĄTKOWYM

(...) Bóg naprawdę nie ma względu na osoby. Ale w każdym narodzie miły jest Mu ten, kto się Go boi i postępuje sprawiedliwie.

(Dz 10, 34-35)

Powyższy fragment, zaczerpnięty z Dziejów Apostolskich, który Cyganie ze zboru w Bystrzycy Kłodzkiej umieścili na jednej ze ścian swojej sali do nabożeństw, wyraża podstawowe marzenie jego członków o życiu w lepszym świecie. Romowie, zwykle odsunięci na margines społecznego życia, mają silną potrzebę bycia traktowanymi na równych zasadach co nie-Cyganie. W Kościołach zielonoświątkowych Romowie zyskują przeświadczenie, że dzięki swemu nawróceniu stali się ludźmi lepszymi i wybranymi. Przekonani o tym, iż to cygańskość jest głównym źródłem ich separacji, w oparciu o wartości chrześcijańskie dążą do stworzenia nowego, pozytywnego wizerunku własnej grupy etnicznej.

Artykuł jest próbą przybliżenia problematyki związanej z konwersją Cyganów we wspólnotach zielonoświątkowych. Temat ten coraz częściej cieszy się zainteresowaniem wśród badaczy różnych dziedzin², którzy sta-

¹ *Mre Dewleske gilawaw me* ('mojemu Bogu śpiewam') – fragment religijnej pieśni, śpiewanej przez Romów ze zboru w Bystrzycy Kłodzkiej; nagr. Monika Janowiak-Janik, Bystrzyca Kłodzka, marzec 2010.

² Zob. np.: P. Gay y Blasco, *The Politics of Evangelism: Hierarchy, Masculinity and Religious Conversion among Gitanos*, „Romani Studies”, 2000, No. 10 (1), s. 1-22; R. Llera Blanes, *Music as Discourse. Gypsy Pentecostal Music in Portugal and Spain*, <<http://cvc.instituto-camoes.pt/bdc/artigos/musicasdiscourse.pdf>> [dostęp: 7.06.2011 r.]; M. Kováč, A. Mann (red.), *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*, Chronos Publishing, Bratislava 2003 (wybrane artykuły); P. Williams, *Pour une approche du phénomène pentecôtiste chez les tsiganes*, „Etudes Tsiganes”, 1984, No. 30 (2), s. 49-51; prace autorów zamieszczonych w bibliografii niniejszego artykułu.

wiają pytania o motywacje przystępowania Romów do Kościołów pentekostalnych oraz, przede wszystkim, o konsekwencje takich wyborów dla kondycji współczesnych romskich tożsamości. W polskich realiach Kościoły zielonoświątkowe zdobywają coraz większą popularność wśród Romów, choć ich ekspansja nie jest tak silna, jak we Francji, Hiszpanii czy Portugalii. Jedną z najstarszych i najdłużej działających w Polsce zielonoświątkowych wspólnot cygańskich jest omówiony w tym artykule zbor w Bystrzycy Kłodzkiej, którego członkami są Cyganie Karpaccy (*Bergitka Roma*). Jego przykład ilustruje, w jaki sposób pod wpływem ewangelicznych misji zmienia się życie nawróconych Romów, ich kultura, w tym także muzyka. Artykuł jednak nie wyczerpuje tematu, sygnalizuje jedynie kilka istotnych kwestii, które mogą być rozważone w odniesieniu do niezwykle interesującej problematyki konwersji Cyganów w ruchu pentekostalnym.

1. HISTORIA MISJI EWANGELICZNYCH WŚRÓD CYGANÓW

Działalność misyjna wśród Cyganów nasiliła się w XIX w., zwłaszcza na terenie Anglii, gdzie, oprócz religijności, wielką troską otoczono także edukację Cyganów. Pojawiły się także pierwsze tłumaczenia Biblii na język cygański³. Jednym z pierwszych translatorów był George Borrow, którego przekład Ewangelii św. Łukasza na język Cyganów hiszpańskich wydało w 1938 r. British and Foreign Bible Society. Stopniowo powstawało coraz więcej inicjatyw, odpowiedzialnych za rozpowszechnianie wśród Cyganów Biblii. Jedną z nich była utworzona w latach 90. XIX w. Gypsy Gospel Waggon Mission, która, poza działalnością misyjną, niosła także pomoc materialną oraz angażowała się w działania na rzecz osiedlania Cyganów⁴. Jej założycielem był Rodney „Gipsy” Smith (1860-1947), znany brytyjski kaznodzieja i misjonarz cygańskiego pochodzenia⁵.

Przełomowym momentem okazały się lata 50. XX w., kiedy to bretoński pastor, nie-Cygan, Clément Le Cossec z Assemblies of Good, dokonał nawrócenia Cyganów Manuszów w północnej Francji. W konsekwencji

³ M. Slavkova, *Evangelical Gypsies in Bulgaria. Way of Life and Performance of Identity*, „Romani Studies”, 2007, Vol. 17, No. 2, s. 213. Recenzja książki M. Slavkovej *Cyganie-ewangelicy w Bułgarii*, Sofia 2007, autorstwa P. Hristowa została opublikowana w „Studia Romologica”, 2009, nr 2, s. 283-286.

⁴ L. Mróz, *Cyganie meksykańscy i obraz zmian zachodzących w życiu Cyganów w Ameryce*, „Etnografia Polska”, 1970, t. XIV, z. 2, s. 153.

⁵ Więcej o życiu i działalności Rodneya „Gipsy” Smitha w wydanej przez Kościół Boży w Rudzie Śląskiej książce *Romowie. Gipsy. Rodney Smith* [b.r.], stanowiącej opracowanie publikacji Davida Lazella *From the Forest I Came. The Story of Gipsy Rodney Smith MBE*, Concordia, London 1970.

tych wydarzeń Le Cossec zdecydował się na utworzenie w 1952 r. pierwszej cygańskiej misji ewangelicznej. Pastor zachęcał przedstawicieli cygańskiej społeczności do zakładania niezależnych kongregacji Romów, dzięki czemu pomiędzy 1958 a 1963 r. Cyganie utworzyli wiele cygańskich zgromadzeń, oraz do uczestnictwa w kursach biblijnych, które w późniejszym czasie miały wyłonić liderów religijnych wspólnot. Sam Le Cossec, równoległe do swej działalności religijnej, realizował także zadania edukacyjne, prowadząc lekcje nauki czytania i pisania wśród, w większości niepiśmiennej, społeczności romskiej⁶.

Niezwykła postawa Le Cosseca zmieniła sposób podejścia misjonarzy do mniejszości cygańskiej. Pastor szanował i zaakceptował kulturę cygańską, nie dążąc do radykalnych zmian w zakresie sposobu życia czy też zawodów nawróconych Cyganów⁷. Co więcej, uświadamiał Cyganom, że ich wędrowny tryb życia jest niebywałym kapitałem, dzięki któremu mogą dotrzeć do ogromnej liczby potencjalnych wiernych⁸.

Założona przez pastora Le Cosseca misja w późniejszych latach otrzymała nazwę *Vie et Lumière*. Współcześnie Cygańska Misja Ewangeliczna we Francji to 191 kongregacji, do których należy 34 535 członków, a liczba wszystkich wiernych wynosi 115 000⁹. Niezwykle liczna jest także reprezentacja cygańskich ewangelików w Hiszpanii, należących do *La Iglesia Evangélica de Filadelfia*. Obecnie jest to największa ewangeliczna wspólnota w Hiszpanii, licząca około 200 000 wiernych¹⁰. Podobnie jest w Rumunii, gdzie Cygański Ruch Ewangeliczny złożony jest z 483 kongregacji, z liczbą 29 000 członków i 58 000 wiernych¹¹. Poza Francją i Hiszpanią misje ewangeliczne odniosły sukces w innych krajach Europy i obu Ameryk. Stopniowo uzyskiwały niezależność i współcześnie odnaleźć je można pod lokalnymi nazwami: Full Gospel Fellowship of America, Los Angeles Romany Church, Gypsy Christian Churches Movement w USA, Zajednica Roma w Serbii. Po 1989 r. misje zawitały także do Romów w Azji. Francuska misja cygańska rozpoczęła ponadto pracę w Indiach i Iranie¹².

Praca misyjna wśród Romów nie ogranicza się wyłącznie do religijnej służby, ale również do udzielania im pomocy humanitarnej (budowanie do-

⁶ T. Acton, *The Gypsy Evangelical Church*, „The Ecumenical Review”, 1979, No. 31 (1), s. 291-292.

⁷ B. R. Lange, *Holy Brotherhood. Romani Music in a Hungarian Pentecostal Church*, Oxford University Press, Oxford-New York 2003, s. 38.

⁸ T. Acton, *op. cit.*, s. 291.

⁹ J. Mandryk, *Operation World: the Definitive Prayer Guide to Every Nation*, Biblica Publishing, 2010, s. 341.

¹⁰ *Ibidem*, s. 765.

¹¹ *Ibidem*, s. 701.

¹² M. Slavkova, *op. cit.*, s. 214-215.

mów, dostarczanie żywności, odzieży, pomoc medyczna) oraz uczestnictwa w działaniach edukacyjnych poprzez kształcenie cygańskich pastorów, wydawanie publikacji, programy radiowe i telewizyjne.

Trudny do określenia jest czas, w którym ewangeliczne misje skierowane do Cyganów dotarły do Polski. Nie jest też znana oficjalna liczba nawróconych w Kościołach zielonoświątkowych Romów. Wiadomo, iż Cyganie Karpaccy, tworzący zbór w Bystrzycy Kłodzkiej, zaczęli się nawracać w latach 80. XX w. Adam Bartosz wspomina o Kelderaszach z Wrocławia, którzy utworzyli stuosobowy zbór Kościoła zielonoświątkowego o nazwie Kościół Romów oraz licznej rodzinie Kwieków z Otwocka, która przyłączyła się do Kościoła zielonoświątkowego z siedzibą w Sztokholmie¹³.

Przed kilku laty Kościół Boży w Rudzie Śląskiej rozpoczął wśród Cyganów misję chrześcijańską, która *skupia ludzi z różnych kościołów w celu dotarcia z ewangelią Jezusa Chrystusa do społeczności romskiej*¹⁴. Działalność tego Kościoła, który ma wśród swoich członków pokaźną grupę Romów, to m.in. aktywna praca misyjna i społeczna, nawiązywanie kontaktów z Kościołami romskimi na całym świecie, a także zorganizowanie Ogólnopolskiej Konferencji dla Pracowników Bożych wśród Romów oraz Chrześcijańskiego Festiwalu Kultury Romskiej. Wspólnocie przewodniczy pastor Arkadiusz Biczak.

W Zabrzcu, przy ulicy Buchenwaldczyków, działa prowadzona przez Janinę Janulek dziecięca świetlica, do której w większości uczęszczają romskie dzieci. Placówka, oprócz pomocy w nauce, organizuje także nauczanie biblijne, podczas którego najmłodszy Romowie uczą się chrześcijańskich piosenek, wierszy, biblijnych wersetów. W wyniku tej misyjnej działalności nawróciło się także wielu rodziców dzieci uczęszczających do świetlicy¹⁵. Romowie zielonoświątkowcy w Polsce uczęszczają ponadto do zborów w takich miastach, jak m.in.: Nowy Targ (zbór *Elim*), Bystrzyca Kłodzka (zbór Chrześcijańskiej Wspólnoty Zielonoświątkowej), Kamienna Góra na Dolnym Śląsku, Nowa Sól.

Przy tej okazji warto wspomnieć o Biblijnym Stowarzyszeniu Misyjnym z Ustronia, które od 2000 r. bardzo aktywnie działa wśród Romów na Ukrainie, w rejonie Mukaczewa. Stowarzyszenie wspomaga lokalnych misjonarzy, niesie tamtejszym Romom pomoc humanitarną, uczestniczy w budowie szkół, studni, skłaniając jednocześnie do odnowy religijnej i duchowej. Sporadycznie włącza się także w działalność misyjną wśród Romów

¹³ A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na daro Romestar*, Fundacja Pogranicze, Sejny 2004, s. 119.

¹⁴ Strona internetowa Międzynarodowego Romskiego Kościoła Bożego, <<http://www.romowie.eu/?o-nas,11>> [dostęp: 2.06.2011 r.].

¹⁵ A. Marcol, *Mgła się podnosi*, „Idźcie”, 2010, nr 57, s. 22-23.

w Polsce. Wiadomości z terenu pojawiają się w czasopiśmie BSM, zatytułowanym „Idźcie” oraz na stronie internetowej stowarzyszenia¹⁶.

W Polsce romscy zielonoświątkowcy skupieni są w zborach etnicznie jednolitych, jak zbor cygański w Bystrzycy Kłodzkiej, gdzie dominuje społeczność romska, lub we wspólnotach mieszanych, polsko-romskich. Ich liczebność w poszczególnych zgromadzeniach waha się od kilku do kilkadziesiąt osób. Pośród nawróconych znajdują się przedstawiciele wszystkich zamieszkałych w Polsce grup cygańskich: Cyganów Karpackich, Kelderasz, Lowarów i Polskiej Romy. Zbory współtworzyć mogą zarówno reprezentanci jednej grupy (Bystrzyca Kłodzka: Cyganie Karpaccy), jak i kilku (Ruda Śląska: m.in. Kelderasze, Cyganie Karpaccy).

2. MOTYWACJE

Cyganie na całym świecie wyznają różne religie. Akceptacja danego wyznania zależy zwykle od społecznego otoczenia, w którym żyją Cyganie. Jednak motywy przystępowania Cyganów do ruchu zielonoświątkowego czy też innych Kościołów protestanckich nie są zwykle związane z wyznaniem praktykowanym przez większość, ale mają swoje uzasadnienie w kulturze cygańskiej oraz statusie Cyganów jako mniejszości etnicznej.

Zdaniem Zuzany Jurkovéj, popularności ruchu zielonoświątkowego wśród Romów sprzyja charakter i styl prowadzenia religijnych spotkań, podczas których spontaniczność i emocjonalność, podstawowe cechy cygańskiej kultury, mogą być tu bez przeszkód manifestowane. Uczestnicy w sposób nieskrępowany i ekspresyjny wyrażają swoje uwielbienie i radość, nie tylko poprzez śpiew, ale także klaskanie, taniec, liczne zawołania podczas kazania (*Amen, Alleluja*). Swobodne praktyki, jak m.in. jedzenie i picie, wpływają na nieformalny charakter nabożeństw. Nieformalność dotyczy także budynków, w których odbywają się nabożeństwa: ich wygląd nie sugeruje, iż mamy do czynienia z miejscem o charakterze religijnym. Niektóre z Kościołów nie mają swoich stałych siedzib, a członkowie spotykają się tam gdzie chcą, także w domach. Do niewątpliwych atutów ruchu pentekostalnego Jurková zalicza także fakt, iż nie wymaga on od swoich uczestników ani trudnej wiedzy teologicznej, ani wiedzy, dotyczącej zachowań podczas religijnych spotkań. Jego teologia akcentuje przeżywanie prostych prawd, nie zaś skomplikowanych teorii, co może zniechęcać Romów do Kościoła

¹⁶ Strona internetowa Biblijnego Stowarzyszenia Misyjnego, <<http://www.bsm.org.pl/>> [dostęp: 4.06.2011 r.].

katolickiego¹⁷. Warto podkreślić, że we wspólnotach zielonoświątkowych Cyganie mają silne poczucie współtworzenia i służenia Bogu we własnym Kościele, we własnym języku oraz pod przywództwem pastora, który bardzo często ma to samo etniczne pochodzenie.

Jednak tym, co prawdopodobnie najmocniej przekonuje Romów do ruchu zielonoświątkowego jest jego pogląd, głoszący konieczność przezwyciężania etnicznych barier. W koncepcji pentekostalizmu podziały etniczne są odrzucane, ale zastępuje je rozróżnienie religijne: rodzaj ludzki podzielony jest na świecki (nienawróconych grzeszników) i poświęcony (nawróconych, którzy oddali swe życie Bogu)¹⁸. W przypadku Romów ma to znaczenie nie tylko w kontekście odnajdywania swojego miejsca w społeczeństwie większości, ale także w pokonywaniu wewnątrzromskich barier i odzyskiwaniu godności przez te grupy, które utraciły część swojej cygańskiej tożsamości. To przede wszystkim właśnie do takich społeczności, jak np. Cyganie Karpaccy, docierają ewangeliczne misje. Od wieków spotykają się oni bowiem z odrzuceniem nie tylko ze strony większości, ale także innych grup cygańskich zamieszkałych w Polsce, walcząc z podwójną stygmatyzacją. W Kościołach zielonoświątkowych nikt nie zadaje pytań o ich prawdziwość bycia Cyganami, ale uczy bycia dumnym z etnicznej przynależności. Religia daje im możliwość i prawo spojrzenia na wszystkich Romów, w tym także na siebie, jako równych, bez bagażu historycznie i społecznie ustanowionych uprzedzeń i wewnętrznych hierarchii. Konwersja Romów daje im szansę na wzrost uczestnictwa w społeczeństwie i zmianę swojego położenia ludzi marginalizowanych i prześladowanych oraz możliwość wzniesienia się ponad etniczne podziały. Kościół, odrzucając szczepowy charakter romskiej społeczności, może być ważnym narzędziem budowania cygańskiej tożsamości narodowej. Wspólny głos niezgodnych do tej pory grup może okazać się niezwykle ważny w działaniach na rzecz romskiej podmiotowości, we wzmacnianiu procesu etnogenezy i kulturowej redefinicji.

W kontekście cygańskich wspólnot zielonoświątkowych na Węgrzech Barbara Rose Lange pyta, czy celowe jest przyłączanie się Romów do takich organizacji, jak Kościoły zielonoświątkowe z globalnym systemem wierzeń i ekspresji, jeśli w wielu państwach, zamieszkałych przez Romów, władza popiera raczej kulturową niezależność jako jeden ze sposobów walki o autono-

¹⁷ Z. Jurková, *Pentecostal Movement of the Czech Roma through their Music* [w:] N. Cerbašić, E. Haskell (red.), *Shared Musics and Minority Identities: Papers from the Third Meeting of the „Music and Minorities” Study Group of the International Council for Traditional Music (ICTM), Roč, Croatia, 2004*, Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb; Cultural-Artistic Society „Istarski željezničar”, 2006, s. 111-112.

¹⁸ M. Slavkova, *op. cit.*, s. 224.

mię przez grupy marginalne¹⁹. Wydaje się jednak, kontynuuje autorka, że aby zdobyć wiarygodność wewnątrz etnicznie konstytuowanego państwa-narodu, Cyganie muszą podkreślać swój uniwersalizm, w tym wypadku reprezentowany m.in. przez Kościoły ewangeliczne²⁰. W żaden sposób nie ogranicza on wspólnot ukształtowanych etnicznie. Wprost przeciwnie, uniwersalny charakter pentekostalnej ideologii pozwala lokalnym, ważnym, kulturowym praktykom zaistnieć na płaszczyźnie Kościoła. Stanowi to sedno przyjmowania owej religii przez różne grupy cygańskie. Cyganie akceptują główne założenia pentekostalizmu, ale w ich specyficznym otoczeniu osiągają one odmienny aspekt i znaczenie²¹. Po nawróceniu zachowują swoją cygańskość, ale stają się nowo narodzonymi, w swoim rozumieniu „lepszymi Cyganami”.

Oczywiście konwersja Romów w Kościołach zielonoświątkowych budzi pewne obawy i spotyka się z krytyką niektórych badaczy i obserwatorów. W zborach i wspólnotach jednolitych etnicznie mamy do czynienia z separacją pomiędzy Cyganami i nie-Cyganami²². W społeczeństwie większościowym rodzi się także szereg podejrzeń wobec nawróconych Cyganów. Obok naznaczenia, wynikającego z ich marginalnej pozycji społecznej, otrzymują też stygmat członków religijnej sekty. Jeszcze bardziej skomplikowany mechanizm zaobserwować można na przykładzie nawróconych, w grupach takich jak Cyganie Karpaccy w Polsce. Zwyczajowo odrzucani przez nie-Cyganów, a także Romów z pozostałych grup, stojących wyżej w cygańskiej hierarchii, spotykają się dodatkowo z niezrozumieniem nie-nawróconych przedstawicieli Cyganów Karpaccich. Ci ostatni mają im za złe odrzucenie własnej tradycji oraz uczestnictwo w niebudzącej, ich zdaniem, zaufania religijnej organizacji.

Nie sposób przecenić roli, jaką muzyka odgrywa w nawróceniu Cyganów i jej pozycji w Kościele zielonoświątkowym. Wielu Cyganów przyznaje, iż ich konwersja w pierwszym rzędzie dokonała się za sprawą muzyki. Jak zauważa Thomas Acton, stała się ona ważnym i niezwykle barwnym owocem duchowego przebudzenia wśród Romów²³. Cygańscy muzycy, wśród których wielu przeżyło nawrócenie, stworzyli nowy styl, w którym muzykę gospel połączyli z różnymi tradycjami muzycznymi, charakterystycznymi dla danych grup cygańskich, jak np.: flamenco, cygański jazz, styl instrumentalny Cyganów na Węgrzech itd.

¹⁹ B. R. Lange, *op. cit.*, s. 167.

²⁰ *Ibidem*, cyt. za T. Acton, N. Gheorghe, *Dealing with Multiculturalism. Minority, Ethnic, National and Human Rights*, OSCE ODIHR Bulletin, 1992, No. 3 (I), s. 32-35.

²¹ B. R. Lange, *op. cit.*, s. 43.

²² S. Kapralski, *2009 Annual Meeting and Conference of the Gypsy Lore Society. Sprawozdanie z konferencji*, „Studia Romologica”, 2009, nr 2, s. 330.

²³ T. Acton, *op. cit.*, s. 293.

Nie dziwi ogromne zaangażowanie Cyganów w odniesieniu do muzyki religijnej. Muzyka jest tą sferą kulturową, w której Cyganie od wieków czują, że nie muszą ukrywać swoich etnicznych korzeni. W obliczu uprzedzeń i stereotypów bywa to czasami jedyna płaszczyzna, na której zademonstrować mogą swoją cygańską tożsamość i zyskać społeczny autorytet. Religijna muzyka jest inna od tradycyjnej muzyki cygańskiej przede wszystkim z powodu przekazywanych w niej duchowych treści i modlitewnego przeznaczenia. Jednak jej słuchaczy nie stanowią wyłącznie nawróceni Romowie. Znakomity przykład stanowi twórczość muzyczna i działalność romskiego pastora Ricardo Kwieka z Niemiec. Jego muzyka zasięgiem obejmuje nie tylko Romów z całego świata, należących do Kościołów zielonoświątkowych, ale także tych spoza religijnych wspólnot, dla których uświęcony tekst nie jest przeszkodą. Swoją popularność wśród Romów w naszym kraju Ricardo Kwiek zawdzięcza tym przedstawicielom społeczności cygańskiej, którzy podczas swoich zagranicznych pobytów w państwach Europy Zachodniej spotkali się z muzyką pastora i następnie zapoznali z nią swoje liczebne rodziny w Polsce, a także jego wizytom w naszym kraju. Muzyka Ricardo Kwieka w najlepszy sposób egzemplifikuje nie tylko siłę „nawracającą” muzyki religijnej, ale ukazuje ją jako istotne medium w kreowaniu cygańskiej diaspory na świecie, narzędzie integrowania społeczeństw, kultur, także w wymiarze ekumenicznym.

3. CYGAŃSKI ZBÓR W BYSTRZYCY KŁODZKIEJ

Cyganie przybyli do Bystrzycy w latach 60. XX w.²⁴, w ramach emigracji ludności romskiej po 1950 r. z Podtatrza (Czarna Góra, Szaflary, Nowy Targ) do miast (Nowa Huta, Kłodzko, Kowary). Zawody, które wykonywali, to przede wszystkim handel oraz muzykowanie. Większość Cyganów, zamieszkujących Bystrycę, należy do miejscowego zboru. Są to głównie przedstawiciele grupy Cyganów Karpackich. Część z nich kontynuuje działalność handlową, inni wykonują prace porządkowe w mieście lub zatrudnieni są w Centrum Integracji Społecznej w Bystrzycy. Wielu z nich jest jednak bezrobotnych.

Zbór w Bystrzycy Kłodzkiej należy do Chrześcijańskiej Wspólnoty Zielonoświątkowej, jednej z denominacji polskiego ruchu zielonoświątkowego. Posiada w swojej wspólnotcie około 2000 wiernych. Jego postawa

²⁴ M. Ruchniewicz, S. Rosik, P. Wiszewski, *Bystrzyca Kłodzka. Zarys rozwoju miasta na przestrzeni wieków*, Wydawnictwo DTSK Silesia, Wrocław-Bystrzyca Kłodzka 2007, s. 284.

doktrynalna zgodna jest z głównym prądem pentekostalizmu (m.in. chrzest dorosłych, Wieczerza Pańska w dwóch postaciach, wiara w nieomylność Pisma Świętego i sąd ostateczny). Chrześcijańska Wspólnota Zielonoświątkowa pod tą nazwą zyskała rejestrację w 1986 r.²⁵

Początki bystrzyckiego zboru przypadają na lata 80. Pierwszym, który rozpoczął w Bystrzycy misję ewangelizacyjną, był Roland Urantówka, późniejszy pastor tego zboru, wspierany przez innych wierzących, szczególnie z Gliwic. Stopniowo kolejni Romowie oraz ich rodziny nawracali się i przyjmowali chrzest. Obecnie zaledwie kilka rodzin cygańskich w Bystrzycy Kłodzkiej należy do Kościoła katolickiego. Chociaż zbor otwarty jest dla niecygańskich wiernych, jego członkowie to przede wszystkim bystrzyccy Romowie.

Pastorem zboru jest Rom, Andrzej Walawski. Społeczność ta prowadzi aktywną działalność ewangelizacyjną w swoim regionie i wśród Romów, mieszkających na terenie całej Polski, oraz służbę wśród ubogich. Członkowie zboru spotykają się na codziennych nabożeństwach w dni powszednie oraz na nabożeństwach niedzielnych, porannych i popołudniowych, odbywających się w zaadaptowanych specjalnie do tych celów pomieszczeniach. W ramach zboru działa także zespół muzyki cygańskiej o nazwie *Mrodo Dźiwel* ('Bóg żyje').

Cyganie Karpaccy, tworzący zbor w Bystrzycy, prawdopodobnie stracili niektóre z tradycyjnych cech kultury, stojących na straży *romanipen* ('cygańskości'), rozumianego jako wykładnia kultury Romów. W kulturze *Bergitka Roma* niektóre z owych zasad cygańskości funkcjonują na płaszczyźnie moralno-etycznej, bez respektowania jej rytualno-instytucjonalnego ujęcia²⁶, co pozwoliło tej grupie, łatwiej niż pozostałym, przyłączyć się do Kościoła zielonoświątkowego. Z drugiej strony, dzięki charakterowi wspólnot pentekostalnych, cygańskie społeczności, takie jak zbor w Bystrzycy Kłodzkiej, zyskały szansę na odbudowanie niektórych tradycyjnych wartości własnej kultury, które uległy deprecjacji już w latach 60. XX w. Funkcja lidera, jaką pełnił niegdyś wójt osiedla, polegająca na sprawowaniu kontroli nad poprawnością społecznego życia, znacznie osłabła, a dziś urząd ten sprawuje się w bardzo niewielu osadach. Przywództwo na nowo odzyskuje swoją rangę w religijnych wspólnotach w osobie pastora, który jest nie tylko duchowym przewodnikiem Kościoła, ale także autorytetem dla wspólnotowych praktyk. W nauczaniu i interpretowaniu Biblii odwołuje

²⁵ Z. Pasek, *Ruch Zielonoświątkowy. Próba monografii*, Nomos, Kraków 1992, s. 166-167.

²⁶ A. Mirga, *Niektóre kategorie światopoglądu Romów Spiskich*, „Polska Sztuka Ludowa”, 1982, nr 1-4, s. 95.

się do cygańskiego światopoglądu, jest komentatorem bieżących wydarzeń. Podstawowe pojęcia kultury Cyganów Karpackich, takie jak m.in. *manu-šipen*, czyli zasada człowieczeństwa, *bući* oraz *paćiw* ('praca' i 'gościna'), rodzina, *phuripen* ('starszeństwo'), w połączeniu z wartościami religijnymi, w znaczący sposób dookreśliły zasady postępowania, wartościowania i styl życia całej grupy oraz poszczególnych jej członków. Dzięki wspólnotowemu charakterowi Kościoła zielonoświątkowego, obok *paćiw*, uczestnictwo w Kościele jest realizacją jednej z najistotniejszych potrzeb społecznych i kulturowych Cyganów, potrzeby wspólnoty, więzi rodzinnej, lokalnej czy grupowej, często rozerwanej chociażby poprzez migracje członków rodzin do obcych krajów.

4. PIEŚNI RELIGIJNE

Kościół zielonoświątkowy swój sukces wśród Romów w dużej mierze zawdzięcza muzyce. Cyganie mają możliwość wyrażenia w niej swej przynależności, zarówno religijnej, jak i etnicznej, poprzez charakterystyczny styl muzyczny, instrumentarium, manierę wykonawczą, język *romani* w tekstach pieśni. Muzyka w Kościele zielonoświątkowym w Bystrzycy jest jednak nie tylko sferą, w której jak wcześniej postulowano, mają szansę zaistnieć lokalne praktyki, ale także areną istotnych przemian, w wyniku których nawróceni muszą na nowo zdefiniować swą cygańską kulturę.

Kościół zielonoświątkowy nie tylko zmienił, ale także odrodził niektóre z tradycji muzycznych Cyganów Karpackich. Muzyka na powrót zyskała swoją wysoką rangę i charakter wspólnotowy. Działania związane z wykonywaniem i tworzeniem muzyki spowodowały, że członkowie zboru stali się świadomymi i aktywnymi współtwórcami kultury muzycznej własnej społeczności. Ich muzyka na nowo wyraża jednostkową i grupową tożsamość oraz odzyskuje swoje funkcje, nadane jej w tradycyjnej kulturze, jak informowanie, ocenianie, zalecanie właściwego zachowania, niezależnie do tego, że niesie ze sobą nowe przesłanie religijne.

Za muzykę w bystrzyckim zborze odpowiedzialna jest specjalnie do tego celu powołana wokalnie-instrumentalna grupa, nazywana „grupą uwielbieniową”. Podstawowe instrumenty wykorzystywane przez muzyków to trzy gitary, w tym jedna basowa, akordeon, keyboard oraz perkusja. Rolę lidera grupy instrumentalnej pełni brat Władysław²⁷, na zmianę z pastorem Andrzejem, który gra na perkusji, zaś śpiewowi przewodniczy siostra Celi-

²⁷ W nomenklaturze zielonoświątkowej określenia „brat” i „siostra” używane są wobec członków Kościoła.

na, którą wspomaga lub zastępuje siostra Aniela oraz kilka młodych dziewcząt ze zboru.

Pentekostalizm zakłada, że w uwielbieniu, które jest zasadniczą funkcją muzyki, poszczególne zbory zachowują pewną autonomię. Dzięki tej dowolności Romowie w Bystrzycy mogą wyrażać uwielbienie przez muzykę w sposób im najbliższy, zwykle pełen ekspresji, emocji, temperamentu i znacznie różniący się od formuł reprezentowanych przez niecygańskie wspólnoty. Takie formy uwielbienia, szczególnie bliskie Romom, Kościół zielonoświątkowy już na samym początku swego istnienia przyswoił sobie z Kościoła afroamerykańskiego. Należą do nich głośne modlitwy, spontaniczne świadectwa, rozmodlenie wyrażane podniesionymi rękami i tańcem.

Pieśń stanowi podstawę muzyki religijnej w bystrzyckim zborze. W jej warstwie tekstowej niezwykle istotna jest możliwość użycia języka cygańskiego, co odnosi się także do innych elementów służby w czasie nabożeństw. Występuje on jednak równolegle do języka polskiego, także używanego w śpiewie. Teksty są jednojęzyczne lub śpiewane z tłumaczeniem w drugim języku; wersy cygańskie mogą też przeplatać się z polskimi. Ta dwoistość językowa nie jest zaskoczeniem, ponieważ jest dobrze znana w tradycji śpiewania *purane gila* ('stare pieśni'), w której utwory mają bądź swoje odpowiedniki w języku polskim, bądź dwujęzyczny tekst.

Gdy pieśni zaczerpnięte są z tradycyjnej lub nowszej muzyki cygańskiej, wykonawcy mogą uświęcać ich świecki tekst słowny poprzez dokonywanie drobnych poprawek (zamiana słów na religijne, modyfikacje poszczególnych wersów). Nowo powstałe pieśni czerpią ponadto inspiracje z Biblii, są też tłumaczeniem istniejących już tekstów lub, co niezwykle istotne, stanowią oryginalną twórczość.

Ze względu na swą treść, pieśni religijne bystrzyckich Romów podzielić można na dwie grupy. Pierwsza z nich to utwory śpiewane na cześć Boga, przekazujące biblijne prawdy i pokazujące sposoby zachowania i myślenia po ponownym *narodzeniu się w imię Jezusa Chrystusa*. Druga grupa to pieśni mówiące o ludzkich krzywdach i żalach, odzwierciedlające ludzkie cierpienie w świecie i błaganie o bożą pomoc. Druga grupa wyraźnie nawiązuje do tradycyjnych *purane gila*, mówiących o smutku cygańskiego życia, biedzie, samotności, utracie najbliższych.

W warstwie melodycznej słychać wyraźne wpływy muzyki popularnej. Od lat 60. muzyka Cyganów Karpackich coraz bardziej upodabnia się do polskiej piosenki popularnej, co m.in. oznacza harmoniczne i melodyczne uproszczenia oraz zapożyczanie obcych motywów. Dlatego też melodie cygańskich pieśni religijnych *Bergitka Roma* w Bystrzycy są rzadziej zapożyczane z tradycyjnych *purane gila*, częściej zaś ze współczesnych źródeł cygańskich (*Rom pop*), ale także z polskiej muzyki rozrywkowej, szeroko

pojętej muzyki pop oraz dzisiejszej muzyki chrześcijańskiej. Osłabienie w podobnym czasie praktyki instrumentalnej wśród Cyganów Karpackich skutkuje aranżacją religijnych pieśni, zgodną z zasadami, rządzącymi w muzyce popularnej.

Ponieważ muzyka jest *medium* ducha, stanowi rodzaj powołania dla ludzi, którzy ją tworzą i wykonują. Nie są oni bezpośrednio odpowiedzialni za jej powstawanie, a jedynie pośredniczą w jej przekazywaniu *pomiędzy Duchem Świętym a wspólnotą wiernych*. Powołanie i właściwa postawa duchowa służby muzycznej zapewnia autentyczność i poprawność względem religijnych zasad tekstów pieśni. Poprzez swoją moc „dotykającą” pieśni, potrafi silnie przemawiać do wiernych, nawracać i uzdrawiać ludzi. Pieśni religijne są w tym wypadku niezwykle podobne do muzyki cygańskiej. W kulturze Cyganów *Vlach* w północnych Węgrzech funkcjonuje pojęcie *čači vorba* (‘szczerza mowa’), którym określa się pieśń. Tym, co konstytuuje cygańską *čači vorba* jest tekst pieśni w języku *romani*, jej bycie cygańską w swoim sposobie myślenia oraz prawdziwą, dzięki wyrażaniu, przede wszystkim w słowach pieśni, moralnych wartości, stanowiących istotę cygańskiego życia²⁸. Dzięki temu śpiewacy doświadczają bycia prawdziwymi Romami, podobnie jak wierni manifestują w pieśni swą religijną tożsamość.

Kościół znacząco wpływa na stosunek do niektórych zawodów, tradycyjnie wykonywanych przez Romów, co ma swoje odzwierciedlenie w grupie zawodowej, jaką są muzycy. Podobnie jak w świeckiej tradycji, cygańscy muzycy religijni mają dobrą reputację i cieszą się dużym prestiżem w swojej wspólnocie. Wielu z nich to doświadczeni instrumentalisci, którzy po przyjęciu chrztu zmienili swoją postawę, jak w przypadku jednego z liderów muzycznych w Bystrzycy, brata Władysława. Przed swoim nawróceniem wykonywał on wspólnie ze swoimi braćmi zawód muzyka, grając w restauracjach, na rynkach, targach, współtworzył także zespół artystyczny. Po przyjęciu chrztu zdecydował się *nie uczestniczyć w świecie*²⁹ jako muzyk i swe umiejętności pożytkować jedynie w celu wykonywania muzyki religijnej.

Przemianom w zborze podlegają także tradycyjne święta i obrzędy cygańskie. W miejsce starych konsekwentnie pojawiają się nowe religijne rytuały. Reorganizacji poddawane jest także muzyczne życie bystrzyckiego zboru, zwłaszcza w zakresie muzyki świeckiej. Święta religijne, obchodzone

²⁸ M. Stewart, „True Speech”. *Song and the Moral Order of a Hungarian Vlach Gypsy Community*, „Man”, 1989, Vol. 24, No. 1, s. 79-102.

²⁹ Jak już wspomniano, pomiędzy światem religijnej wspólnoty a świecką przestrzenią, w której także funkcjonują wierzący, istnieje bardzo wyraźna granica. Życie ludzi nienawróconych nazywane jest *światowym* i może stanowić źródło smutku, kłopotów oraz niepowodzeń dla wierzących.

przez członków zboru, m.in. Boże Narodzenie, Wielkanoc, zdominowane są przez muzykę religijną. Zalecane jest nie tylko wykonywanie, ale także słuchanie muzyki religijnej jako jeden ze sposobów identyfikacji nawróconych i demonstrowania przynależności do Kościoła.

5. PODSUMOWANIE

Kościół zielonoświątkowy w Polsce i na świecie wyznacza jeszcze jeden z kierunków przekształcania się romskich tożsamości. Muzyka pełni w pentekostalizmie wiele ważnych i nowych funkcji. Posiada siłę ewangelizacyjną, uzdrawiającą moc, integruje wspólnoty etniczne i religijne. Chociaż za sprawą zielonoświątkowej religii w kulturze i muzyce Cyganów Karpackich pojawiło się wiele nowości, nie doprowadziły one do utraty romskiej tożsamości, a raczej zainspirowały Romów do przyjęcia strategii adaptacji do nowego środowiska. Cyganie, akceptując główne założenia pentekostalizmu, zmieniają swe życie tam, gdzie to konieczne, zachowując jednocześnie te elementy własnej kultury, które zgodne są z nauczaniem Kościoła³⁰. W ten sposób po nawróceniu zachowują swoją cygańskość, ale stają się nowo narodzonymi, w swoim rozumieniu – *lepszymi Cyganami*.

LITERATURA:

- ACTON T., *The Gypsy Evangelical Church*, „The Ecumenical Review”, 1979, No. 31 (1), s. 289-295.
- BARTOSZ A., *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Fundacja Pogranicze, Sejny 2004.
- GHEORGHE N., Acton T., *Dealing with Multiculturalism. Minority, Ethnic, National and Human Rights*, OSCE ODIHR Bulletin, 1992, No. 3 (1), s. 28-40.
- JURKOVÁ Z., *Pentecostal Movement of the Czech Roma through their Music* [w:] N. CERBAŠIĆ, E. HASKELL (red.), *Shared Musics and Minority Identities: Papers from the Third Meeting of the “Music and Minorities” Study Group of the International Council for Traditional Music (ICTM), Roč, Croatia, 2004*, Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb; Cultural-Artistic Society „Istarski željezničar”, 2006, s. 107-119.
- KAPRALSKI S., *2009 Annual Meeting and Conference of the Gypsy Lore Society. Sprawozdanie z konferencji*, „Studia Romologica”, 2009, nr 2, s. 329-339.

³⁰ B. R. Lange, *op. cit.*, s. 43.

- LANGE B. R., *Holy Brotherhood. Romani Music in a Hungarian Pentecostal Church*, Oxford University Press, Oxford-New York 2003.
- MANDRYK J., *Operation World: the Definitive Prayer Guide to Every Nation*, Biblica Publishing, 2010.
- MARCOL A., *Mgła się podnosi*, „Idźcie”, 2010, nr 57, s. 22-23.
- MIRGA A., *Niektóre kategorie światopoglądu Romów Spiskich*, „Polska Sztuka Ludowa”, 1982, nr 1-4, s. 95-98.
- MRÓZ L., *Cyganie meksykańscy i obraz zmian zachodzących w życiu Cyganów w Ameryce*, „Etnografia Polska”, 1970, t. XIV, z. 2, s. 135-155.
- PASEK Z., *Ruch Zielonoświątkowy. Próba monografii*, Nomos, Kraków 1992.
- Romowie. Gipsy Rodney Smith*, tłum. i oprac. J. Tołwiński (na podst. książki D. LAZELL, *From the Forest I Came. The Story of Gipsy Rodney Smith MBE*, Concordia, London 1970), Kościół Boży w Rudzie Śląskiej [b.r.].
- RUCHNIEWICZ M., ROSIK S., WISZEWSKI P., *Bystrzyca Kłodzka. Zarys rozwoju miasta na przestrzeni wieków*, Wydawnictwo DTSK Silesia, Wrocław-Bystrzyca Kłodzka 2007.
- SLAVKOVA M., *Evangelical Gypsies in Bulgaria. Way of life and performance of identity*, „Romani Studies”, 2007, Vol. 17, No. 2, s. 205-246.
- STEWART M., „*True Speech*”. *Song and the moral order of a hungarian Vlach Gypsy community*, „Man”, 1989, Vol. 24, No.1, s. 79-102.

PUBLIKACJE ELEKTRONICZNE:

- Strona internetowa Międzynarodowego Romskiego Kościoła Bożego, <<http://www.romowie.eu/?o-nas,11>> [dostęp: 2.06.2011 r.].
- Strona internetowa Biblijnego Stowarzyszenia Misyjnego, <<http://www.bsm.org.pl/>> [dostęp: 4.06.2011 r.].

Monika Janowiak-Janik

**MRE DEVLESQE GILAVAV ME. E RROMENQËRO BAGAI PEN,
BAŚALIPEN AJ IDENTITËTA DR-O MIŚKAIPEN E POKAIME
KHANGERËNQËRE**

E artikloça, i avtòra zumavel te dikhlàrel i problematika e Rromenqëre boldàripnasqëri dr-o pokaime khangerà. Dekana o pastòri Clément le Cossec andar-i Bretània, boldàrdàs mesmerigutne Francaqëre Rromen dr-e bb. '50 e XX-tone sb./qëre, e pokaimenqëro miśkaipen xutrel sofora bareder popularitëta maśkar Rromenthe dre Evròpa aj dre duj Amërike. Oda so buteder pherel e Rromenqëri godi kaj te kerdòn pokaime, sar śaj pakàs, si i idëa so musaj te nakhavdòn etnikane bariere (barà). I konvërsia (bodlãripen) del e Rromen jekh śajutnipen kaj te len kotor buteder dr-o dostipen aj te paroven penqëri pozicia sar manuśa pr-e dostipnasqëri marginalizàcia. Sar viktime e diskriminaciaqëre, xutren aja śanca kaj te nakhen opreder e etnikane divizienθar. E Polskaqëri specifika dr-adaja problematika śaj dikhlòl pal-i misal e rromane khetanipnasqëri dr-o gav Bystryca Kłodzka, so vazdine karpatika Roma. I avtòra del amen tasvir katar-e Bystryca Kłodzkaqëri khangeri prdal-i prisma e rromane religialone bagaipnasqëri aj baśalipnasqëri, savi angil-sa del e Rromen śajutnipen te mothoven avri penqëre religiaqëri aj etniaqëri identitëta, prdal jekh karakteristikò stili muzikaqëro, o instrumentarium, e interpretaciaqëro ćand thaj kola.

Monika Janowiak-Janik

**MRE DEWLESKE GILAWAW ME. ROMA MUSIC
AND IDENTITY IN PENTECOSTAL ACTIVITY**

The article refers to the conversion of Gypsies in Pentecostal societies. Since the day French pastor Clement Le Cossec converted the Manush Gypsies in the 1950s, the Pentecostal movement has gained popularity among Roma in Europe and both Americas. The most appealing Pentecostal idea for the Gypsies is the necessity to overcome ethnic barriers. Converted Roma people gain the opportunity to become members of society without being labeled as outcasts, or pushed away as a result of ethnic bias. Polish peculiarity of the problem has been shown on the example of a Gypsy community in Bystrzyca Kłodzka, made up of Carpathian Gypsies. The author describes the community through Gypsy religious music, a means of expressing their religious and ethnic identity through unique musical instruments, style and performance.